

Ismeretlen dokumentum a magyar–szovjet kapcsolatokról 1956 decemberéből ^[1]

„Az SZKP prezídiuma továbbra is fenntartotta a gyakorlatban az MDP vezetése kiválasztásának a jogát. [...] 1956 júliusáig a párt nyilvánossága és az egész közvélemény előtt a vezető szovjet elvtársak több ízben igen nyomatékosan állást foglaltak Rákosi vezetése mellett. Ami-kor Rákosi személye tarthatatlanná vált, Rákosi politikájának a leghűbb folytatóját, Gerőt javasolták az első titkári posztra a Központi Vezetőség plénuma előtt.”

Bevezetés

Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetében 1956 októberé-novembere egyfajta választóvonalat jelentett. A magyarországi események és az azok megismétlődésétől való félelem mindkét oldalt a kapcsolatok jellegének újragondolására ösztönözte, s a szovjet vezetést arra készítette, hogy revízió alá vegye a kelet- és közép-európai országokkal szemben folytatott politikáját, megváltoztassa annak módszereit és eszközeit.

A szovjet kormány - részben a magyarországi felkelés hatására készült - 1956. október 30-i nyilatkozata önkritikusan elismerte a múltban a szocialista országokkal kapcsolatban elkövetett hibákat, és kimondta, hogy a szocialista országok „kölcsonös kapcsolataikat csakis a teljes egyenjogúságnak, a területi integritás tiszteletben tartásának, az állami függetlenségnek és szuverenitásnak, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásnak elveire építhetik”. Azt is kijelentette, hogy kész megvitatni a többi szocialista ország kormányával azokat az intézkedéseket, amelyek biztosítják „a szocialista országok gazdasági kapcsolatainak további fejlesztését és erősítését avégett, hogy kiküszöbölje a gazdasági kapcsolatokban a nemzeti szuverenitás, a kölcsonös előnyök és egyenjogúság elve megsértésének bármiféle lehetőségeit.”

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a nyilatkozatban foglalt elvek érvényesülése a Kádár-kormány kinevezését követő első hetekben Magyarország tekintetében egyáltalán nem volt érzékelhető, sőt a beavatkozás a sztálini időkenél is erőteljesebb és közvetlenebb volt. A Szovjetunió erőszak szervezeteinek képviselői és az SZKP KB megbízásából 1956. november közepétől december elejéig Magyarországon tartózkodó szovjet politikusok nemcsak beavatkoztak a magyar ügyekbe, de sokszor az ország igazi uraiként viselkedtek.

Az MSZMP legszűkebb vezetésének tagjai tudatában voltak annak, hogy a szovjet pártmegbízottak magyarországi tevékenysége és a szovjet csapatok jelenléte kiáltó ellentmondásban áll a magyar néphez intézett november 4-i felhívásukban tett ígérettel, hogy biztosítják a nemzeti függetlenséget és szuverenitást. Az MSZMP ideiglenes vezető testületeiben 1956 novemberében folyamán többször szóba került a magyar-szovjet viszony, s a kérdés gyakorlatilag a magyar párt- és kormányküldöttség moszkvai látogatásáig napirenden maradt. Az MSZMP Ideiglenes KB 1956. november 11-i ülésén előbb Fehér Lajos, majd hozzá csatlakozva Földes László javasolta, hogy az MSZMP forduljon az SZKP-hoz, és kérje, hívja össze a nyolc szocialista párt vezetőit, és tárgyalják meg, hogy milyen alapokra helyezték a szocialista pártok együttműködését. A javaslatot Földes azzal indokolta, hogy Mihail Szuszlovnak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tiszteletére rendezett ünnepségen elmondott beszédét olvasva olyan érzése van, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága nem vonta le a kellő következtetéseket az elmúlt 6-8 évben, vagy akár 1945 óta folytatott politikáját illetően, ezért „a Szovjetunió érdekében, de az egész nemzetközi munkásmozgalom érdekében is szorítani kell az elvtársakat, hogy változtassanak ezen a politikán”.

A Fehér-Földes-javaslat határozati szintre emelkedett, és ennek megfelelően Kádár november 12-én levelet írt Hruscovnak, amelyben javasolta, hogy az SZKP, valamint a népi demokratikus országok testvérpártjainak küldöttei tanácskozzanak az egymás közötti viszonyról, ill. azon belül a nemzeti kérdéssel a magyarországi események tapasztalatai alapján, és ennek előkészítésére az SZKP KB Elnöksége két-három tagjának Magyarországra küldését javasolta. A válasz már másnap, november 13-án megérkezett: Hruscov egyetértését fejezte ki a tanácskozás összehívásáról, és közölte, hogy a Budapesten tartózkodó Szuszlov és Arisztov, ill. a napokon belül oda érkező Malenkov megtárgyalják vele az előkészítéssel kapcsolatos kérdéseket.

A két ország közötti viszony tisztázásának kérdését Kádár a szovjet pártelnökség Budapesten tartózkodó vezetői előtt is felvetette. Mint az Malenkovék 1956. november 22-i, az SZKP Központi Bizottságának küldött jelentéséből kitétni, Kádár szerint „a nemzeti kérdés a magyar események fényében mindenekelőtt a szuverenitás és függetlenség kérdése. [...] A tömegek tudni akarják [...] hogyan alakulnak a továbbiakban Magyarország és a Szovjetunió, valamint a többi szocialista ország kölcsonös kapcsolata. [...] a szuverenitásról, a függetlenségről, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásról, mint olyan elvekről, amelyeken a Szovjetunió és a népi demokratikus országok közötti kapcsolatok nyugszanak, korábban is többször nyilatkoztunk. A gyakorlatban azonban ezeket az elveket nem mindig tartottuk be. [...] Konkrétan meg kell mondanunk a népnek, hogyan fognak a gyakorlatban megvalósulni ezek az elvek a jövőben. Tisztázni kell a pártok közötti viszonyt, ezt követően az állami vonalat, és megfelelő távlatot kell adni a kérdésnek.” Kádár a szovjet kormány 1956. október 30-i nyilatkozatának továbbfejlesztésére és konkretizálására tett javaslatot, amely szerinte lehetővé tenné, hogy Magyarország függetlenségének és szuverenitásának kérdésében „pozitív” párt- és kormányprogramot dolgozzanak ki.

A már idézett november 11-i KB ülésen elhangzottak alapján a szovjet politikusok arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar pártvezetésen belül akadnak olyanok, akik hajlamosak bírálni az SZKP-nak a népi demokratikus országokkal kapcsolatos politikáját, s ebben a bírálatban hasonlóságot véltek felfedezni Tito pulai beszédével. A kétoldali viszonyt illetően a legélesebben talán Földes László fogalmazott az Ideiglenes Központi Vezetőség 1956. december 2-3-i ülésén a párt feladataival kapcsolatos vitában. Szerinte az MSZMP-nek két kérdést kell megválaszolni: „Az egyik a Szovjetunióhoz való viszonyunk kérdése. [...] Nekünk nyilatkozni kell arról, hogy [a] Szovjetuniót továbbra is példaképünknek tekintjük, hálásak vagyunk, hogy ismét segített nekünk, de ugyanakkor meg kell mondanunk, hogy miben kell új alapokra helyezni viszonyunkat [...] Meg kell mondani, hogy önállóak és függetlenek vagyunk [...] Meg kell mondani, úgy ahogy érezzük és gondoljuk, úgy ahogy a Szovjetunió is gondolja és deklarálja, az egyenjogúság alapján.”

Feltehetőleg az új alapelvek rögzítésének szándékával született az az alább közölt, 1956. december 12-i keltezésű, aláírás nélküli dokumentum is, amely Apró Antal miniszterelnök-helyettesi iratai között maradt fenn. „A szovjet-magyar viszony kérdéséhez” címet viselő dokumentum meglehetősen kritikusan elemzi a kétoldali kapcsolatokat 1945-től 1956-ig. Olyan kérdéseket feszeget, amelyek előtte és még jóval később is tabu témának számítottak: a szovjet hadsereg jelenléte, a Szovjetunióhoz való magyarországi német tulajdonra támasztott, mintegy négy milliárd forintot kitevő - a dokumentum készítője szerint teljesen jogtalan és megengedhetetlen - követelése, az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) és az SZKP közötti függelmi viszony. A dokumentum készítői javaslat formájában próbálták körvonalazni, hogyan képzeli el azt a politikai állásfoglalást a Szovjetunió részéről, amely „új és helyes” alapokra helyezhetné a szovjet-magyar viszony fejlődését.

A feljegyzésben rögzített vélemény, mint azt a rajta található utólagos megjegyzés is rögzítette, nem vált hivatalos állásponttá, de néhány probléma (mint pl. a Szovjetunióhoz átadott német javak megváltásáért fizetendő tartozás elengedése) felkerült belőle az 1957 januárjában kezdődött gazdasági tárgyalások napirendjére. A magyar vezetés nem akarta kiélezni a kétoldali viszonyt, s ebben nyilvánvalóan szerepet játszott Kádárék - elsősorban gazdasági szempontból - kiszolgáltatott helyzete.

Forrás

Magyarország történelme folyamán soha nem kapott ahhoz mérhető segítséget, mint amelyet a Szovjetunió nyújtott 1945-ben. Szétfverte a fasiszta imperializmus megszálló erőit, a tőkés és nagybirtokosok belső hatalmi szerveit, s ezzel lehetővé tette, hogy a magyar nép viszonylag békésen megteremtse új népi demokratikus rendszerét. Hogyan történhetett, hogy ilyen előzmények után a magyar nép tekintélyes része nemzeti jelszavak alatt felkelt a pártvezetés, a kormány és a szovjet hadsereg ellen?

Ennek fő oka az, hogy a nemzeti kérdés, mely Magyarországon történelmi okok következtében kivételes élességgel jelentkezett, az elmúlt év hibái következtében párt- és szovjetellenes élt kapott.

Ami a kérdés történelmi oldalát illeti: Magyarország az európai országoknak Lenin által meghatározott második csoportjába tartozott, melyekben „a XX. század különösen kifejlesztette a burzsoá demokratikus nemzeti mozgalmakat és kiélezte a nemzeti harcot”. A több mint száz év alatt, amióta Magyarországon időszerűvé vált a polgári forradalom, annak összes klasszikus célkitűzései három forradalom során (1848-49, 1918-19, 1945-) nemcsak megvalósultak, hanem történelmileg túlhaladottakká is váltak – egy alapvető kérdés: a teljes nemzeti önállóság kivételével. Az 1848-49-es polgári forradalom nyomán, amely a jobbágyrendszerre halalos csapást mért, a nemzeti függetlenség teljes elvesztése következett. Az 1867-es kiegyezés, amely a gyorsütemű kapitalista fejlődés nyitánya volt, egyúttal állandósította és intézményessé tette Ausztriától való nemzeti függőségünket. Az első világháború végén az önálló magyar burzsoá állam megalakulásával a trianoni békeszerződés a magyar népek körülbelül egyharmadát idegen uralom alá helyezte. Annak ellenére, hogy az 1919-es Tanácsköztársaság nemzeti honvédő háborút kezdett, és az illegális kommunista párt a húszas és harmincas évek alatt a Szovjetuniótól támogatva küzdött a trianoni szerződés jogtalanságai ellen – a Horthy-rendszer idején nem tudtuk megakadályozni, hogy a jogos és jogtalan nemzeti aspirációk vezetése teljes mértékben a reakció kezébe csússzon.

Az 1945-ös felszabadulás, amely egyébként a legradikálisabban megoldotta népünk összes forradalmi demokratikus követeléseit, csak részben hozott megoldást a nemzeti szuverenitás kérdéseiben. Az új népi demokratikus magyar állam természetesen már születése pillanatában szabadabb és függetlenebb volt, mint a megelőző burzsoá állam, mert a leglényegesebb kötelektől, az imperialista függéstől szabadult meg. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy részben objektív, részben szubjektív okok következtében a magyar népi demokrácia keretei között mind a mai napig nem sikerült megoldani a nemzeti szuverenitás kérdését. Ilyen objektív tényező volt a szovjet hadsereg jelenléte az országban, amelyet a hatalomért vívott harc elődöntő belső helyzetünk – és később elsősorban a nemzetközi helyzet alakulása indokoltatott. Hasonlóan a nemzetközi helyzetből és Magyarországnak a világháborúban tanúsított magatartásából következett, hogy az 1947-es békeszerződés hazánk határait ismét a trianoni keretek között szabta meg.

A történelmi tényezők tehát a nemzeti kérdés megoldatlanságát és rendkívüli feszültségét eredményezték. Ezt a feszültséget a kirobbanásig fokozták a párt vezetésének a szektás, baloldali jellege és még nagyobb mértékben annak a politikának a hibái, amelyet a Szovjetunió és az SZKP Sztálin vezetésével, de részben Sztálin halála után is velünk kapcsolatban folytatott. Döntően ezeket a hibákat használta ki a magyar és a külföldi reakció, amely – akár a Horthy-rendszerben – a felszabadulás után is képes volt vezérszólamot vinni a nemzeti kérdés agitációjában.

A továbbiakban egész röviden, szinte csak felsorolás szerűen foglaljuk össze az elkövetett hibákat: 1945-ben a magyar lakosság egy részének a kitelepítése Szlovákiából. A legutóbbi időkig a kulturális és egyéb kapcsolatok elvágása Magyarország és a szomszédos népi demokráciákban lakó magyar nemzeti kisebbségek között. A szocializmus szovjet útjának a mechanikus másolása, amely a magyar hagyományok, történelmi adottságok és sajátosságok háttérbe szorítását, tehát többek között a nemzeti öntudat megsértését is jelentette. A marxizmus-leninizmus ideológiájának a dogmatikus, szektás eltorzítása, amely erőszakosan és mereven szembefordult a különböző osztályok, főképpen az értelmiség történelmileg kialakult ideológiai felfogásával, annak haladói, nemzeti vonásaival is. A szocialista hazaszeretethez a demokratikus patriotizmus ellentétéként való felfogása, az az elképzelés, hogy a hazaszeretet egyenlő a magyar szocialista vívmányok és a Szovjetunió szeretetével, és az internacionalista kötelezettségek ugyancsak egyértelműek a Szovjetunió iránti kötelezettséggel. A hadsereg, a különböző intézmények és a közoktatás átszervezése (elsősorban külsőségekben) szovjet mintára. A magyar irodalom, művészet, kultúra és tudomány háttérbe szorítása a szovjet kultúra elsősorban mennyiségi propagálása mögött. A külföldi tudományos és kulturális kapcsolatok leszűkítése a szovjet kapcsolatokra.

A magyar közvélemény ma a szovjet út mechanikus másolásának tulajdonítja elsősorban azt a tényt, hogy az utóbbi hét-nyolc esztendő során a demokrácia nem fejlődött, sőt bizonyos értelemben visszafejlődött hazánkban. „Visszafejlődés” alatt természetesen nem a volt uralkodó osztályok politikai jogainak a korlátozását kell érteni – ez inkább előrelépést jelentett. A polgári osztályok politikai visszaszorításában nem az irányzatot, hanem a tempót lehet és kell kifogásolni. Helytelen volt a pártok teljes, erőszakos és rendkívül gyors felszámolása, s ezzel együtt a népfront üres keretű változtatása. Helyes volt irányt venni a parlament polgári jellegének a megszüntetésére, de helytelen volt a proletárdiktatúra parlamentjének a háttérbe szorítása, a választások lehetőségének egyetlen jelölre történő korlátozása stb.

A fő hiba azonban nem ez volt. Ha a mi rendszerünkben a demokrácia visszafejlődéséről beszélünk, akkor ez alatt nem a volt uralkodó osztályok politikai jogainak a korlátozását kell érteni, hanem a dolgozó osztályok jogainak a csorbítását, amely szöges ellentétben van Lenin tanításával a proletárdiktatúráról. Az 1848-49 után kialakult bürokratikus centralizmus gyakorlatilag megsemmisítette a pártdemokráciát, az üzemi demokráciát, a szakszervezetek érdekvédelmi jellegét, a parasztság mindenféle önálló sajátos szervezetét, a tömegeknek a kormányzat ellenőrzésére irányuló jogát és lehetőségét.

A szocializmus építése során ahelyett, hogy szélesedett volna, inkább szűkült a dolgozók közvetlen részvétele a gazdasági, a politikai és a kulturális élet irányításában és ellenőrzésében. Ez a folyamat nemcsak a fejlődő társadalom objektív szükségleteivel került ellentmondásba, hanem bizonyos értelemben visszaesést jelentett a koalíciós korszak polgári jellegű demokráciájához viszonyítva is. A felszabadulás utáni első években a részben tőkés vezetés alatt álló üzemekben pl. a rendkívül széles politikai jellegű hatáskörrel is bíró üzemi bizottságok sokkal messzebbmenő munkásellenőrzést fejthettek ki az üzem-összvetékenysége felett, mint az utóbbi években.

A Rákosi-Gerő-klikk által kiépített bürokratikus uralmi rendszer teljes kifejlődésében rendszerünk alapjának, a proletárdiktatúrának a legnagyobb veszélyeztetőjévé vált az által, hogy a munkáshatalmat saját diktatúrájával próbálta helyettesíteni. Visszaélve a párt ellenőrzés nélküli monopolhelyzetével, a parlament és a tanácsok önállóságának a megfosztásával, a munkásdemokrácia megsemmisítésével, az ideológiai munka dogmatikus megmerevítésével és vitát nem tűrő, parancsszerű kinyilatkoztatásával, a sajtó és szólásszabadság felszámolásával, a törvényértékeknek a megfélemlítés rendszerévé fejlesztésével – a legszélesebb tömegek előtt lejáratották a párt, a proletárdiktatúra, a szocializmus hitelét, vonzerejét és tekintélyét. S minthogy mindezt naponta összekapcsolták a „szovjet példáról” szóló fellelkesítő frázisokkal, akaratlanul is aláásták a Szovjetunió tekintélyét széles néprétegek szemében és a Szovjetunió iránti fejlődő rokonszenvet fokozatosan visszajáró fordították. Ugyanakkor a dolgozó tömegekben szükség szerűen erősödtek az illúziók a koalíciós korszak és általában a polgári demokrácia viszonylagos „szabadsága” iránt. Ez megkönnyítette a reakciónak azt a törekvését, hogy a tömegeknek a demokratizmus elfojtása miatt érzett elégedetlenségét az októberi felkelés idején a polgári demokrácia iránti rokonszenvvé változtassa.

Rendszerünk demokratizmusának a visszafejlődése nem volt egyirányú, megszakítás nélküli folyamat. 1953 nyarán az SZKP segítségével éles belső harc indult nálunk a rendszer bürokratikus, antidemokratikus elfajulása ellen. A tragikus a helyzetben az volt, hogy az utolsó három év alatt egyre szélesebb tömegek előtt váltak nyilvánvalóvá a demokratizmus hiányából eredő hibák, ugyanakkor Rákosi és Gerő vezetése alatt hozott intézkedések nagyrészt látszatengedményeket és valóságos restaurációs törekvéseket takartak. Ilyen körülmények között a tömegek, beleértve a párttagság jelentékeny részének az öntudata és demokratikus követelése, másrészt a pártvezetés politikai gyakorlatja közötti ellentét egyre élesebbé vált. Különösen az utolsó évben a tömegek nyomása alatt adott elvtelen részletengedmények nem javították, hanem rontották a helyzetet. A demokrácia fejlesztését kívánó erők azt a tapasztalatot szűrték le, hogy minden engedményt erővel lehet csak kiharcolni a gyengülő, de bürokratikus hatalmi törekvéseit fel nem adó pártvezetéssel szemben. Jellemző tünete volt ennek, hogy tavasz óta a közélet ideológiai és politikai vitái, továbbá a sajtó irányítása nagymértékben kicsúszott a talajtól veszített pártvezetés kezéből, amely azonban továbbra sem mélyentszántó reformokkal, hanem revanspolitikával akart ismét úrrá lenni a helyzeten. (Június 30-i Petőfi körüli határozat.) A tömegek növekvő elégedetlenségét sem a szocialista demokráciáról szóló tartalmatlan frázisok és formai engedmények, sem a gyengeséget tükröző részleges visszavonulások, se, az ugyancsak üres és felelőtlen fenyegetőzések nem szerelték le, hanem növelték – egészen a nyílt összecsapásig.

A szovjet példának a magyar adottságok és a változott történelmi helyzet figyelmen kívül hagyásával történő másolása seholy nem éreztette károsabb hatását, mint a népgazdaságban, mind az ipar, mind a mezőgazdaság területén: A tömeges kollektívizálás erőszakolt átmásolása; a mezőgazdasági termelés fejlesztésének elhanyagolása; az ipar szerkezetének az eltorzulása (kohászat túlfejlesztése nyersanyagbázis nélkül, alapanyag és energiatermelés gyengesége); túldimenzionált beruházások és hadiipar az életszínvonal rovására; a nemzetközi kooperáció és a külkereskedelem egységsetelen vonásai; a gazdaságvezetés bürokratikus centralizált módszerei stb. Ezek részletesebb kifejtése itt felesleges, mert a legtöbbet vitatott és viszonylag feltárt kérdésekről van szó.

Vissza kell utasítani az olyan vádakot, hogy a Szovjetunióval kialakult gazdasági kapcsolataink általában hátrányosak voltak az ország számára, ennek az ellenkezője az igaz. A kereskedelmi forgalom, az áruk cseréje, az a tény, hogy túlnyomó részt iparcikket exportálunk és anyagot hozunk be, előnyös volt Magyarország számára. Rendkívül hátrányos volt azonban és népgazdaságunk szerkezetének deformálódásához hozzájárult, hogy szovjet részről a mi gazdasági adottságainknak ellentmondó, anyagigényes áruk exportját követelték meg tőlünk. A Szovjetunió ebben egyoldalúan a saját szükségleteiből indult ki és nem volt eléggé figyelemmel a magyar népgazdaság sajátos fejlődési irányára. Mindezeket a hibákat a Rákosi-Gerő-klikk rendkívüli módon fokozta azzal, hogy a helytelen gazdasági és külkereskedelmi igények ellen nem lépett fel megfelelően, ellenkezőleg, azokat túlteljesíteni igyekezett. Különösen vonatkozik ez azokra az aránytalan terhekre, melyek a magyar népgazdaságra a hadsereg fejlesztéséből eredő kötelezettségek következtében nehezdedtek.

Indokoltnak ismerhető el a Szovjetunió jótételi igénye, figyelembe véve azt, hogy Magyarország aránytalanul nagy károkat okozott a világháború során a Szovjetunióknak. Ugyanakkor elvileg helytelen és szocialista országok között megengedhetetlen – a Szovjetunióknak a volt magyarországi német tulajdonra támasztott, mintegy négy milliárd forintot kitévő igénye. A felszabadult magyar nép gyakorlatilag kártalanítás nélkül sajátította ki a nyugati tőkés magyarországi vagyontárgyait. Igazságtalan volt, hogy azokra a javakra, amelyeket annak idején a német tőkés tulajdonítottak el a magyar néptől, a Szovjetunió igényt tartott.

Rendkívül károsan befolyásolta a párt tevékenységét és fejlődését az a függő viszony, amely kialakult az MDP és az SZKP közötti kapcsolatokban. Különösen Sztálin életében az MDP vezetői megszokták, hogy a párt politikáját és minden nagy jelentőségű döntést nem a belső helyzetünk elemzése, hanem Sztálin instrukciói alapján határozzanak el. A mechanikus másolás hibája nagymértékben ebből a helyzetből fakadt. A párt vezetői a párt tagságának, a kongresszusnak és a Központi Vezetőségnek csak formailag tartoztak munkájukról számot adni. A gyakorlatban nem a párt szerveinek tartoztak felelősséggel, hanem Sztálinnak. Joggal úgy érezték, hogy vezetői pozíciójuk nem a nép és a párt, hanem Sztálin bizalmától függ. Ez a helyzet hozzájárult ahhoz, hogy fokozatosan szakadék támadt a párt és a nép, a pártvezetés és a párttagság között, és a tényleges vezetés elvtelen klické alakult át. Ilyen körülmények között az MDP és az SZKP közötti egyenjogúságról szó sem lehetett.

Ez a helyzet javult Sztálin halála után, de alapjában nem változott meg. Visszatekintve megállapíthatjuk, hogy az a politikai segítség, amelyet az SZKP prezídiuma adott pártunknak 1953 tavaszán, a legnagyobb jelentőségű volt hazánk felszabadulása óta. Az a rendkívül éles bíráló, amely abban az időben a prezídium részéről érte a Rákosi-Gerő-Farkas-Révai klikket, a párt gazdaságpolitikáját és parasztpolitikáját, a törvénysértéseket, a tömegektől való elszakadottságot, az életszínvonal emelkedésének a bűnös elhanyagolását, a dogmatizmust és a személyi kultuszt - kezünkbe adta a lehetőséget, hogy kijavítsuk azokat a hibákat, amelyeknek három év múlva döntő részük volt a felkelés előidézésében. Ennek a fő oka, hogy a már feltárt hibák kijavítása helyett azok még súlyosabbá váltak, a Rákosi-Gerő-klikk makacs ragaszkodása volt a hatalomhoz és azokhoz a bűnös módszerekhez, amelyekkel a hatalmukat megszilárdítani vélték. Felelősség terheli azonban az SZKP prezídiumát is, amely segített ugyan a pártnak feltárni ezeket a hibákat, de ez a segítség nem volt következetes, és 1954 végén és 1955 folyamán a visszájára fordult, s a Rákosi-klikk bírálataból annak támogatásába csapott át. Ennek a következetlenségnek a fő okai - amennyire ezt innen látni lehet - a következők voltak: 1. Az SZKP prezídiuma által nyújtott rendkívül mélyreható és éles elvtársi bírálókat nem kísérte megfelelő önbírálat, különösen a szovjet-magyar viszony alakulásának a kérdéseiben. 2. Az SZKP Prezídiuma nem változtatott azon a sztálini módszereken, hogy az MDP két-három vezetőjével tartottak rendszeres kapcsolatot, s ez óhatatlanul az információ egyoldalúságához, eltorzításához vezetett. 3. Az SZKP prezídiuma továbbra is fenntartotta a gyakorlatban az MDP vezetése kiválasztásának a jogát. (1955 márciusában Szuszlov elvtárs személyes részt vett az MDP Központi Vezetősége és az SZKP prezídiumának a tekintélyével támasztotta alá azt a határozatot, amely Rákosi és Gerő vezetésének és a régi szektás politikának az időleges restaurációjához vezetett. 1956 júliusáig a párt nyilvánossága és az egész közvélemény előtt a vezető szovjet elvtársak több ízben igen nyomatékosan állást foglaltak Rákosi vezetése mellett. Amikor Rákosi személye tarthatatlanná vált, Rákosi politikájának a legbűnböjt folytatóját, Gerőt javasolták az első titkári posztra a Központi Vezetőség plénuma előtt. Legalábbis az akkor nálunk járt Mikoján elvtárs fellépése ezt a bűnböjt keltette a Központi Vezetőség tagjaiban.

Az MDP ilyen függő helyzete és az a következetlenség, amely az SZKP részéről az MDP politikájának és a vezetésnek a kérdésében megnyilvánult, rendkívül módon aláasta a párt tekintélyét, a tömegek előtti hitelét, akadályozta egy konstruktív programmal bíró egészséges pártellenzék kialakulását, mert Rákosit és politikáját bíró kommunisták úgy érezték, hogy a prezídium véleményével találgat szembe magukat.

Még élesebben jelentkezett ez az ellentmondás az SZKP XX. kongresszusa után. A kongresszus igazolni látszott az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi határozatait és értelemszerűen ellentmondott a Rákosi-klikk 1955-ben kibontakozó restaurációs politikájának. A pártellenzék ilyen értelmű bátorítást merített a XX. kongresszus határozataiból, de ugyanakkor zavaróan hatott az a tény, hogy a Rákosi-klikk és politikája továbbra is személyi támogatást kapott a prezídium részéről.

Összefoglalva: Sztálin életében azok a rendkívül súlyos hibák, melyek terhelték a szovjet-magyar gazdasági, politikai, kulturális, párt- és államközi kapcsolatokat, nagyjában és egészében rejtve maradtak a párttagság előtt. Sztálin halála után, ha elvileg nem is, de a gyakorlatban történtek kísérletek a hibák egy részének kijavítására. Ez azonban rendkívül következtelenül történt. A párttagság és a nép tudatára ébredt fokozatosan az elkövetett hibáknak és különösen az után, hogy a jogos párt- és államközi kapcsolatokat a be nem avatkozás és az egyenjogúság lenni elve alapján rendezték, egyre erősödött nálunk is a hasonló rendezés igénye. A félmegoldások és a következtelenség csak élesítette az ilyen irányú követeléseket. Mindennek következtében a tömegek viszonya a Szovjetunióhoz - beleértve a párttagság jelentős részét is - bizonytalanná vált, sőt gyorsan romlott. Nagymértékben hozzájárult ehhez a Rákosi-Gerő-klikknek az a taktikája, hogy az elmúlt évek során az őket ért erősödő bírálókat - ha nem is a nagy nyilvánosság előtt - igyekeztek áthárítani a Szovjetunióra. Akár a szocialista törvényesség megsértéséért, akár a bűnös gazdaságpolitikáért, a honvédelem túlzott terheiről, vagy a magyartalan kultúrpolitikáért bírálták is őket, lehetőleg a Szovjetuniótól kapott instrukciókra igyekeztek hárítani a felelősséget. Minthogy ennek a védekezésnek bizonyos alapja volt, ez elterjedt a magyar közvéleményben és rendkívül károsan befolyásolta a magyar nép kapcsolatait a Szovjetunióhoz. Mindezt természetesen teljes mértékben kihasználta a reakció a maga szovjetellenes, nacionalista aknamunkájában.

Az eddigiekben csupán azokat a hibákat és hiányosságokat tárgyaltuk, amelyek közvetve vagy közvetlenül terhelték a szovjet-magyar kapcsolatokat alakulását, s így lényeges tényezőként szerepeltek a magyarországi felkelés kiváló okai között. Nem feladatunk, hogy a magyarországi események okainak átfogó elemzését adjuk. Nem érintjük azokat a tényezőket, amelyek egyáltalában nem vagy csak nagyon távolról befolyásolták a Szovjetunióhoz fűződő viszonyunk kérdéseit. Annyit azonban így is le kell szögezni, hogy teljesen helytelen volna, mert elferdíteni a valóságot, ha a magyarországi eseményeket kizárólag negatív tényezők sorozatára próbálnánk visszavezetni. Minthogy a Magyarországon kialakult népmozgalomnak megvoltak a történelmileg nagyon is időszerű, haladó követelése - ilyen a teljes nemzeti szuverenitás elnyerésének és a szocialista demokrácia kifejlesztésének az igénye - szükség szerűen a kiváló okok között is döntő szerepük volt a pozitív tényezőknek. Vonatkozik ez a Szovjetunióhoz fűződő viszonyunk kérdéseire, melynek sokat hangoztatott és ismert pozitív oldalait nem, csak hiányosságait fejtegettük. Ugyanígy vonatkozik ez más pozitív tényezőkre is. A hazánkban 11 év alatt kialakult népi demokratikus rendszer minden hiba, torzítás és a vezetés bünei ellenére olyan alapvető eredményeket születtek, amelyek védelméért az ellenforradalmi törekvésekkel szemben a nagy dolgozó osztályok és mindenekelőtt a munkásosztály bármikor kész harcra szállni. Ilyen a termelőeszközök köztulajdona, a földreform, a kultúra demokratizálása stb. Ennél azonban többről van szó. Tizenegy éves fejlődésünk minden belső ellentmondása ellenére, sőt részben az ellentmondások következtében olyan igényeket, törekvéseket és olyan fejlett öntudatot alakított ki a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és különösen a mi rendszerünkben formálódott ifjúság legjobbjában, amelyek kifejeződték a népmozgalom fő progresszív követeléseiben.

Ami a negatív tényezőket illeti: a végsőkig menő elkeseredést kiváltó hibákat, melyek egy részét fentebb tárgyaltuk, teljesen helytelen volna egyszerűen a Rákosi-Gerő-klikk bűnös vezetési módszereire visszavezetni. Kétségtelenül Magyarország volt azon országok egyike, ahol a legélesebben jelentkeztek a tömegektől elszakadt bürokratikus vezetési módszerek, ennek ellenére a Rákosi-Gerő-klikk tevékenysége és a szocializmus építése nemzetközi eltorzításának magyarországi megjelenési formája, tünete volt. Ha történetik is kísérletek a mélyebben fekvő okok feltárására - különösen a XX. kongresszuson - e nemzetközi erőfeszítést igénylő elemző munka java még hátra van.

A magunk részéről tartózkodni kívánunk attól, hogy előadjuk nézeteinket ezekről a mélyebb összefüggésekről, mert azokat alaposan feltárni csak a szovjet elvtársaknak lenne módjában. Megmaradunk tehát szűken véve a szovjet-magyar kapcsolatok kérdéseinél. Javaslat formájában körvonalazni próbáljuk, hogyan képzeljük azt a politikai állásfoglalást a Szovjetunió részéről, amely alkalmas volna arra, hogy új és helyes alapokra helyezze a szovjet-magyar viszony fejlődését. Javaslatunkban abból a tényből indulunk ki, hogy az ellenforradalom erő Magyarországon katonailag vereséget szenvedtek, s a legdöntőbb további feladat csak a párt és a szocializmus ügyével ma még szembenálló tömegek fokozatos megnyerése lehet. A kibontakozás politikai alapját megteremtén, ha október 23-át nem ajándékoznánk oda az ellenforradalomnak, hanem annak pozitív elemeit emelnénk ki; sokkal bátrabban támaszkodnánk a munkástanácsokra, bírálva gyengéiket, de számolva azzal a ténnyel, hogy jelenleg az egyetlen olyan szerv, amely a legszélesebb munkástömegek bizalmát élvezi; ha a szocialista demokrácia alapján álló és programot adó nemzeti kormányt létesítenénk; ha a Szovjetunió mindehhez teljes politikai és gazdasági támogatást nyújt. Abból kell kiindulnunk, hogy a szovjet hadsereg jelenléte biztosítja a hátunkat az ellenforradalommal és a külső beavatkozással szemben, s ha számottevő nehézséget jelent is a tömegek politikai megnyerése szempontjából, a döntés mégis az, hogy biztonságot teremt a bátor és gyors elrehabilitációhoz a szocialista demokrácia útján.

Azt a segítséget, amelyet a Szovjetuniótól várunk egy szovjet nyilatkozat-tervezet formájában fogalmaztuk meg, hogy egyúttal azt is jelezzük, hogy milyen módon javasoljuk a Szovjetunió gazdasági és politikai segítségét a magyar és a világgözvélemény elé vinni:

1. A Szovjetunió egyetért Magyarországot szuverenitásának maradéktalan helyreállításával. Jogosnak és indokoltnak tekint a magyar ifjúság, a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség, az egész magyar népnek a nemzeti függetlenség teljes megteremtésére irányuló törekvését.
2. A szovjet kormány azért tett eleget a magyar kormányok a szovjet csapatok budapesti bevonulására vonatkozó október 23-i kérésének, mert elsősorban a Rákosi-Gerő-klikk bünei következtében a magyar párt- és államhatalmi szervek szétestek és a katonailag szervezett ellenforradalmi erők kihasználva a kormányzat gyengeségét és visszaélve az ifjúság alapján jogos és helyes törekvéseivel, a népi demokrácia megdöntésére tört. A szovjet kormány döntésében nem a magyar függetlenségi mozgalom elfojtása és nem az összeomlott Rákosi-Gerő klikkuralom katonai alátámasztása vezetett, hanem egyedül és kizárólag a szocializmus védelmének az internacionalista kötelezettsége.
3. A Nagy Imre-kormány megalakulása és a tüzszünet elrendelése után ugyancsak a magyar kormány kérésére a Szovjetunió kivonta csapatait Budapestről, abban a reményben, hogy a demokratikus erők tömörülése gátat tud vetni az ellenforradalom további előretörésének. Ezek a remények azonban nem teljesültek. A tüzszünet egyszóval vált és a Nagy Imre-kormány részben saját hibáján kívül, nem volt már képes úrrá lenni az eseményeken. A kormány összetételének és politikájának állandó jobbratolódása, a különböző polgári pártok szabad szervezkedése és főleg az ellenforradalom ellenállás nélkül kibontakozó katonai akciói és az egyre erősödő fehérterror a kapitalizmus restaurációjának a küszöbére sodorták Magyarországot. Betöltötte ezt a káros folyamatot a polgári erők nyomására elhangzott semlegességi deklaráció és a Varsói Szerződés törvénytelen, egyszóval felmondása, amely gyakorlatilag az imperialista hatalmak befolyása alá vonta volna Magyarországot. Ilyen helyzet kialakulása a Szovjetunió és Magyarországgal szomszédos népi demokráciák biztonságát fenyegette és a háborús veszélyt növelte volna. A magyar nép és a haladó nemzetközi erők érdeke egyaránt nélkülözhetetlené tette a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását, amely csak a Szovjetunió katonai erejére támaszkodva volt képes legyőzni az ellenforradalom restaurációs kísérleteit.
4. Az ellenforradalom erőinek a katonai szétverése megtörtént és ez kinyitja a kaput a rendkívül súlyos áldozatokat vállaló magyar nép minden jogos, a szocialista demokrácia irányába ható törekvése számára. A Szovjetunió ehhez minden elvi és gyakorlati támogatást meg kíván adni.

Ezért:

- a. a szovjet kormány kötelezettséget vállal arra, hogy a magyarországi belső helyzet megszilárdulásával egyidőben kivonja csapatait Budapestről, és amint a nemzetközi helyzet alakulása ezt lehetővé teszi, Magyarország területéről is.
- b. A belső helyzet megszilárdulása alatt a szovjet kormány ugyanazt érti, mint a magyar nép óriási többsége: létre kell hozni a nemzeti kormányt, amelyben képviselve vannak az ország összes számottevő haladó erői, akik szembefordulnak mind a kapitalizmus visszaállításával, mind a Rákosi-féle restaurációs törekvésekkel, akik képesek kidolgozni és megvalósítani a szocializmus építésének a magyar útját, akik magukévá teszik a szocialista demokrácia programját.

Ennek a legfőbb biztosítéka az, hogy a nemzeti kormány és az egész politikai közélet vezető ereje a munkásosztály legyen, amely nemcsak az építés fő terheit viselte, hanem az október 23-i népi nemzeti megmozdulás legpozitívabb és legszilárdabb erőtényezőjének bizonyult. A belső helyzet megszilárdulásának másik fő tényezője olyan népi karhatalom kifejlődése, amely teljes biztosítékot nyújthat az ellenforradalom minden további fegyveres akciójával szemben.

- c. A szovjet kormány kénytelen ezekhez a feltételekhez fűzni csapatainak Budapest területéről való kivonását, mert meg van arról győződve, hogy a magyar nép, a környező népi demokráciák és a Szovjetunió érdekei megegyeznek abban, hogy Magyarországon semmilyen körülmények között ne következhesen be a kapitalizmus és az imperialista függőség restaurációja. Ugyanakkor a Szovjetunió kötelezettséget vállal arra, hogy semmiféle más vonatkozásban nem avatkozik be Magyarország belső fejlődésébe. Bármilyen súlyos helyzetet teremtettek is a közelmúlt fegyveres összecsapásai, el fog jönni az idő, amikor a magyar nép megérti, hogy a szovjet hadsereg kizárólag az ellenforradalom katonai akcióinak a szétverését és az ország külső békéjének a biztosítását szolgálta. A szovjet hadsereg jelenléte Magyarországon csak annyiban lesz belső politikai tényező, hogy a jelenlegi kiélezett helyzetben védi a magyar nép hátát az ellenforradalom és a külső imperialista erők mindenféle esetleges katonai támadásától és ezzel lehetőséget nyújt arra, hogy egy magyar nemzeti kormány és a magyar nép bátrabban és gyorsabban fejleszthesse ki teljes mértékben a maga szocialista demokráciáját. A Szovjetunió tehát a jelen kivételes és kiélezett helyzetben a beavatkozás politikáját követi és a jövőben is ehhez tartja magát mindaddig, amíg Magyarország saját erejéből nem lesz képes megbirkózni a polgári restauráció veszélyével. A Szovjetunió az egyenjogúság, a be nem avatkozás, a szuverenitás helyreállításának a politikáját követi a magyar néppel szemben, kijavítja mindazokat a hibákat, amelyek a múltban ezt gátolták, és megad minden segítséget, hogy a jövőben minden vonatkozásban a független, szocialista országok közötti viszony alakuljon ki a Szovjetunió és Magyarország között.
- d. A jelen helyzetben a gazdasági segítség kérdései állnak előtérben. A szovjet kormány kész a magyar kormánnyal közösen felülvizsgálni a két ország közötti gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat, azokat a nyilvánosság elé bocsátani és kijavítani mindazt, ami ebben hátrányosan érintette a magyar népgazdaságot. Meg kell vizsgálni, hogy milyen károsodás érte a magyar népgazdaságot a rubel-forint átváltási arányból, a volt német javaknak a Szovjetunió részére fizetett megváltásából. Nyilvánosságra kell hozni a magyarországi uránérc feltárásáról és megvásárlásáról szóló szerződést, mely a szovjet kormány véleménye szerint Magyarországra nézve előnyös. A két ország közötti kereskedelmi kapcsolatokat úgy kell átalakítani, hogy az jobban megfeleljen a magyar népgazdaság sajátos fejlődési irányainak. A szovjet kormány kész nagyarányú gazdasági segítséget nyújtani Budapest újjáépítéséhez és kedvező feltételek mellett kölcsönt folyósítani a dezorganizált gazdasági élet talpra állításához és a fenyegető munkanélküliség csökkentésére.
- e. A Szovjetunió Kommunista Pártja minden tekintetben az egyenjogúság alapjaira kívánja helyezni kapcsolatait a Magyar Szocialista Munkáspárttal. Sem a nemzetközi jelentőségű kérdések megvitatásától, sem a tapasztalatok kicserélésétől, sem az elvtársi tanácsoktól nem fog elzárkózni, de az MSZMP politikájának kialakítását és végrehajtását és vezetésének a kérdését a párt belügyének tekinti. A Szovjetunió Kommunista Pártja örködni fog azon, hogy a két ország, a két nép, a két párt kapcsolatai az egyenjogúság, a függetlenség, a be nem avatkozás elvei alapján rendeződjenek, mert csak ez felel meg a közös érdekeknek, ez felel meg népeink közös elveinek és csak ezeken az elveken épülhet újjá a szovjet-magyar barátság.

Budapest, 1956. december 12.

Jelzet: MOL XIX-A-2-gg 39. d. (Magyar Országos Levéltár - Apró Antal miniszterelnökhelyettes iratai.)

Címkek:

[Szovjetunió](#) ^[2]

[SZKP KB](#) ^[3]

[MDP](#) ^[4]

[MSZMP](#) ^[5]

Kiadás: 9. évfolyam (2009) 1. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/politika/ismeretlen_dokumentum_a_magyarszovjet_kapcsolatokrol_1956_decemberebol.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/politika/ismeretlen_dokumentum_a_magyarszovjet_kapcsolatokrol_1956_decemberebol.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szovjetunió>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szkp-kb>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mdp>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mszmp>